

КОХАНОВСЬКИЙ Д. О.,
здобувач кафедри
досудового розслідування
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.121

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті розглянуто питання судового контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Автором досліджено діяльність слідчого судді на досудовому розслідуванні, виокремлено систему специфічних засад її здійснення, а також надано характеристику найважливішим рисам здійснення їм повноважень як специфічної діяльності під час досудового розслідування в разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Запропоновано закріпити повноваження слідчого судді в разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України.

Ключові слова: суд, судовий контроль, слідчий суддя, підозрюваний, кримінальне провадження, заходи забезпечення кримінального провадження.

В статье рассмотрены вопросы судебного контроля за соблюдением прав, свобод и законных интересов подозреваемого при применении мер обеспечения уголовного производства. Автором исследована деятельность следственного судьи на предварительном расследовании, выделена система специфических принципов ее осуществления, а также отмечены основные характеристики осуществления им полномочий как специфической деятельности во время досудебного расследования при применении мер обеспечения уголовного производства. Предложено закрепить полномочия следственного судьи при применении мер обеспечения уголовного производства в действующем Уголовном процессуальном кодексе Украины.

Ключевые слова: суд, судебный контроль, следственный судья, подозреваемый, уголовное производство, меры обеспечения уголовного производства.

The article deals with the issues of judicial control over the compliance with the rights, freedoms and legitimate interests of the suspect person during the application of the measures that ensure criminal proceedings. The author investigates the activities of the investigating judge in the pre-trial investigation, outlines the system of specific principles of their implementation, and also gives a description of the most important features of exercising his authority as a specific activity during the pre-trial investigation when applying measures to ensure criminal proceedings. It is proposed to consolidate the competences of the investigating judge during the application of the measures to ensure criminal proceedings in the current Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: court, judicial control, investigating judge, suspect person, criminal proceedings, measures to ensure criminal proceedings.

Вступ. Історія розвитку національного кримінального процесуального законодавства України свідчить про докорінні зміни, які відбулися за часи її незалежності в аспекті контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування.

Так, Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України 1960 р. функцію контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному процесі під час досудового слідства здебільшого покладав на органи прокуратури. Саме прокурори мали за законом левову частку повноважень на здійснення нагляду за законністю ведення досудового слідства загалом.

Відповідно до чинного КПК України, слідчий суддя уповноважений здійснювати судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні шляхом ухвалення рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (далі – ЗЗКП), надання дозволів на проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, а також розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора під час досудового розслідування.

Варто зазначити, що «судовий контроль за досудовим розслідуванням – законодавчо регламентована, неупереджена діяльність, здійснювана за наявності процесуальної підстави у визначених межах спеціальним суб'єктом – слідчим суддею з метою перевірки дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні» [1, с. 452].

Водночас законодавець у п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України визначив: «Слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні» [2].

Доречно зазначити, що 2017 р. до місцевих судів надійшло 600 тис. клопотань, скарг, які розглядаються слідчим суддею під час досудового розслідування, що на 9,6% більше порівняно із 2016 р.; з них найбільшу кількість становлять клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів – 231,5 тис., або 38,6% загальної кількості клопотань, скарг, які розглядалися слідчим суддею під час досудового розслідування, що надійшли; про обшук житла чи іншого володіння особи – 94,7 тис., або 15,8%; скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування – 86,2 тис., або 14,4%, що на 31,5% більше порівняно із 2016 р., із них скарги на бездіяльність слідчого, прокурора – 67,1 тис., або 77,9% від загальної кількості скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора; про застосування запобіжного заходу – 55,2 тис., або 9,2%. Розглянуто 592,7 тис. зазначених клопотань та скарг; із них задоволено – 447,8 тис., або 75,5% від загальної кількості розглянутих зазначених клопотань [3].

Н.П. Сиза під час дослідження питання судового контролю зазначила, що він здійснюється в таких процесуальних формах: 1) ухвалення рішення про застосування, зміну чи припинення заходів забезпечення кримінального провадження; 2) розгляд скарг учасників досудового розслідування на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора; 3) надання дозволу на здійснення відповідних слідчих дій; 4) вирішення самовідводів, відводів; 5) перевірка інформації про порушення прав затриманих на досудовому розслідуванні з ініціативи слідчого судді та їх припинення [4].

М.Є. Шумило справедливо зазначає, що стадія досудового розслідування є найбільш вразливою для порушення прав людини і громадянина, в якій переплітаються і не збігаються інтереси особи, суспільства і держави [5, с. 375–380].

Водночас, як наголошує О.Г. Яновська, рішення слідчих суддів щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження найбільш чутливо сприймаються й оцінюються учасниками кримінального судочинства, адже ці рішення найчастіше обмежують чи порушують такі конституційні права, як право на свободу, особисту недоторканність, право на приватне життя та власність [6, с. 12–17].

Постановка завдання. Мета статті – вивчити питання судового контролю за дотриманням прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Результати дослідження. Під час проведення досудового розслідування на слідчого суддю покладаються особливі повноваження з нагляду й оцінки процесуальної діяльності учасників кримінального провадження та контроль за дотриманням конституційних прав і свобод підозрюваного (обвинуваченого). Саме слідчий суддя повинен об'єктивно оцінити представлені докази на підтримку клопотання про застосування заходу забезпечення, або ж законність та допустимість тих чи інших доказів, які потім будуть досліджені судовим порядком. Тому за таких умов слідчий суддя завжди перебуватиме під непрямим «підсвідомим» впливом учасників досудового слідства, і лише його неупереджений погляд на факти дозволить отримати справедливий результат роботи. Забезпечення контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб, які беруть участь у досудовому слідстві, покладає на слідчого суддю обов'язок спостереження за діями правоохоронних органів як носіїв владних функцій. Однак не варто забувати, що поняття прихильності та завчасного «переходу» на чийсь бік суперечить базовим принципам здійснення правосуддя та кримінального процесу загалом. Слідчий суддя є гарантом законності, і його безсторонність забезпечує встановлення істини та рівноправності на досудовому слідстві, що, своєю чергою, прямо відображається в процесі судового розгляду [1, с. 454–455].

Значення судового контролю полягає в тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи й інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування [7, с. 3].

У процесі дослідження діяльності слідчого судді на досудовому розслідуванні доречно виокремити систему специфічних засад її здійснення, які навів Р.І. Тракало, а саме:

1. Законність дій слідчого судді. Під час кримінального провадження слідчий суддя зобов'язаний неухильно дотримуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних угод, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Невиконання або неточне дотримання кримінального процесуального законодавства України слідчим суддею призводить до суддівського свавілля, підриває авторитет судової влади, порушує права громадян.

2. Вірогідність визначення слідчого судді під час здійснення судового контролю. Відповідно до ч. 3 ст. 35 КПК України, визначення слідчого судді для конкретного судового провадження здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів, скарг, клопотань, заяв чи інших процесуальних документів за принципом вірогідності, який враховує кількість проваджень, що перебувають на розгляді в суддів, заборону брати участь у перевірці вироків та ухвал для судді, який брав участь в ухваленні вироку або ухвали, щодо перевірки яких порушується питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відраженні та закінчення терміну їхніх повноважень.

3. Швидкість (оперативність) розгляду слідчим суддею клопотань слідчого. Клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу розглядається слідчим суддею невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин із моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання (ст. 186 КПК України). Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання підозрюваного, обвинуваченого про зміну запобіжного заходу протягом трьох днів із дня його одержання, згідно із правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (ч. 4 ст. 201 КПК України). Клопотання про обшук розглядається в суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора (ч. 4 ст. 234 КПК України) тощо.

4. Своєчасність виконання ухвал слідчого судді на проведення процесуальної дії. Так, ухвала слідчого судді щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення (ст. 205 КПК України). Строк дії ухвал на обшук житла чи іншого володіння особи не може перевищувати одного місяця із дня постановлення ухвали (п. 1 ч. 2 ст. 235 КПК України).

5. Допустимість повторного звернення до слідчого судді за відмови в наданні дозволу на проведення процесуальної дії. Так, постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу (ч. 5 ст. 248 КПК України).

6. Апеляційний порядок оскарження ухвал слідчого судді (ст. ст. 309–310 КПК України) [8, с. 116].

Зазначені засади характеризують найважливіші риси здійснення повноважень слідчим суддею як специфічної діяльності під час досудового розслідування, першочергово в разі застосування ЗЗКП.

Кримінальний процесуальний закон дає слідчому судді можливість обирати різні рішення, які найбільш доцільні в конкретній ситуації. Слідчий суддя керується не лише вимогами закону, а й власним внутрішнім переконанням.

Повноваження слідчого судді визначені КПК України, хоча окрема стаття, яка б містила чіткий їх перелік, відсутня. У зв'язку із цим в юридичній літературі є різні погляди щодо класифікації повноважень слідчого судді. Так, Н.З. Рогатинська поділяє повноваження слідчого судді на три групи: а) повноваження під час застосування заходів процесуального примусу на стадії досудового розслідування; б) повноваження слідчого судді під час розгляду скарг на дії та рішення особи, яка здійснює дізнання, слідчого або прокурора; в) повноваження слідчого судді під час проведення слідчих дій, які обмежують конституційні права громадян [9, с. 286].

В.О. Попелюшко надає більш розширену класифікацію повноважень слідчого судді за критерієм предмета правового регулювання, якому значною мірою відповідає структурна побудова чинного КПК України, а саме: 1) повноваження у сфері процесуальних відносин, пов'язаних із ЗЗКП; 2) повноваження, пов'язані з розглядом та вирішенням питань щодо дачі дозволу на проведення визначених у законі слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів; 3) повноваження щодо розгляду та вирішення скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора; 4) повноваження щодо збирання доказів у разі відмови слідчим, прокурором стороні захисту в задоволенні клопотання; 5) повноваження, пов'язані зі встановленням процесуальних строків; 6) повноваження з розгляду та вирішення питань про відводи під час досудового розслідування прокурора, слідчого, захисника, представника, спеціаліста, перекладача, експерта, секретаря судового засідання; 7) повноваження щодо вирішення на стадії досудового розслідування долі речових доказів; 8) повноваження щодо вирішення питання про використання інформації, отриманої в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії про ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в цьому кримінальному провадженні; 9) повноваження щодо захисту прав людини, закріплених у ст. 206 КПК України [10, с. 10–16].

Ми погоджуємося із класифікацією повноважень слідчого судді, яку надав В.О. Попелюшко. Вона більш розширена, охоплює всі можливі процесуальні дії та рішення, що і реалізують охорону прав, свобод та законних інтересів насамперед підозрюваного.

Суд, що здійснює судовий контроль за дотриманням прав і свобод особи під час застосування ЗЗКП, щоб бути їхнім гарантом, зобов'язаний виконувати вимоги законодавства щодо власної діяльності. Науковцями це трактується по-різному.

І.І. Заболотний зазначає, що сучасний судовий контроль у механізмі забезпечення прав людини під час застосування ЗЗКП, як і КПК України в цілому, побудований суто на найбільш прогресивних положеннях, визначених міжнародним співтовариством, а тому є надзвичайно потужним інструментом у забезпеченні такої засади кримінального провадження, як верховенство права [11, с. 303]. У свою чергу, В.В. Городовенко зазначає, що слідчий суддя в кримінальному провадженні є гарантом дотримання і захисту прав, свобод та інтересів підозрюваних і обвинувачених осіб, а також є об'єктивною і незалежною, неупередженою фігурою, яка ухвалює самостійні рішення [12, с. 22].

Висновки. У зв'язку з вищезазначеним вважаємо за необхідне закріпити в чинному КПК України повноваження слідчого судді під час застосування ЗЗКП. Дане доповнення

пропонуємо викласти в р. II, гл. 10, де внести доповнення і передбачити ст. 132–1 «Повноваження слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження», яку викласти в такій редакції:

1. Слідчий суддя з метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження уповноважений:

- 1) визначати підсудність поданого клопотання в кримінальному провадженні;
- 2) розглядати скарги на дії та рішення особи, яка здійснює дізнання, слідчого або прокурора;
- 3) фіксувати заяви або прийняти від особи письмову заяву щодо застосування до неї неправомірних дій та вжити необхідних заходів;
- 4) розглядати та вирішувати питання про відводи під час досудового розслідування прокурора, слідчого, захисника, представника, спеціаліста, перекладача, експерта, секретаря судового засідання;
- 5) за необхідності забезпечити реалізацію права підозрюваного, обвинуваченого на захист;
- 6) перевіряти наявність об'єктивної необхідності застосування певного заходу забезпечення кримінального провадження;
- 7) постановляти відповідні законні судові рішення;
- 8) дотримуватися встановлених процесуальних строків;
- 9) уповноважувати сторону обвинувачення на проведення процесуальних дій;
- 10) зобов'язувати будь-який орган державної влади чи службу особу до виконання судового рішення щодо заходу забезпечення кримінального провадження;
- 11) дотримуватися вимог щодо захисту прав людини, закріплених у ст. 206 цього Кодексу;
- 12) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Дане доповнення до норм чинного КПК України, на нашу думку, сприятиме додатково гарантією охорони прав, свобод та законних інтересів підозрюваного під час застосування ЗЗКП у зв'язку з тим, що саме слідчий суддя є одним із головних учасників кримінального провадження на цьому етапі. Майже кожний захід забезпечення кримінального провадження, що може застосовуватися в кримінальному провадженні, здійснюється за рішенням слідчого судді (судовий виклик, привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи за ухвалою суду, всі запобіжні заходи).

Правовими умовами, за яких суд є гарантом прав і свобод особи під час застосування ЗЗКП, є норми кримінального процесуального закону, неухильне дотримання яких суб'єктом правозастосування не дозволить піддавати сумніву його процесуальне рішення, давати підстави для оскарження. Це – права й обов'язки слідчого судді, суду щодо застосування ЗЗКП, а також гарантії незалежності суддів, які визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та іншими правовими актами.

Соціальними умовами, за наявності яких суд є гарантом прав і свобод особи під час застосування ЗЗКП, варто вважати умови, які створюють внутрішнє переконання судді в правильності ухвалення ним процесуального рішення про обмеження права особи на свободу та не суперечать стандартам у сфері судочинства, Кодексу суддівської етики, Бангалорським принципам поведінки суддів тощо. Такою умовою також є високий рівень соціального забезпечення суддів, що має встановити гідний рівень життя та відсутність матеріальної мотивації під час ухвалення ними рішень.

Морально-вольовими умовами є людяність, чесність, справедливість, некоруптованість, непідкупність, принциповість, патріотизм, професіоналізм, старанність тощо. Надзвичайно актуальною та невід'ємною морально-вольовою умовою є наявність внутрішньої стійкої вольової сили кожного судді для протистояння будь-якому адміністративному тиску.

Комплексне поєднання зазначених умов сприяє об'єктивності, незалежності й неупередженості суду в питанні застосування ЗЗКП як гаранта прав і свобод під час його застосування.

Список використаних джерел:

1. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта, 2017. 548 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квітня 2012 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва протягом 2017 р. URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
4. Сиза Н.П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pf>.
5. Шумило М.Є. Наукові основи реформування досудового слідства. Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.). Одеса, 2010. С. 375–380.
6. Яновська О.Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. Вісник академії адвокатури України. 2013. № 2 (27). С. 12–17.
7. Скрипіна Ю.В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес; криміналістика та судова експертиза». Харків, 2008. 20 с.
8. Тракало Р.І. Роль слідчого судді у досудовому розслідуванні. Вісник Академії адвокатури України. 2014. Том 11. С. 109–119.
9. Рогатинська Н.З. Слідчий суддя: постановка та дослідження проблеми в Україні. Право і суспільство. 2014. № № 1–2. С. 284–287.
10. Попелюшко В.О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. Часопис Національного університету «Острозька академія». 2014. № 1 (9). С. 10–16.
11. Заболотний І.І. Судовий контроль у механізмі забезпечення прав людини під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. 2013. № 2–2. Том 26 (65). С. 300–304.
12. Городовенко В.В. Слідчий суддя як суб'єкт надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки: матер. кругл. столу (м. Запоріжжя, 20 листопада 2013 р.). Запоріжжя, 2013. С. 20–22.

